

Основні тенденції та проблеми розвитку підприємств харчової промисловості Житомирської області в нових економічних умовах

Розглядаються основні тенденції розвитку харчової промисловості Житомирської області за останні роки, визначені основні проблеми та перспективні напрямки розвитку галузі.

Ключові слова: харчова промисловість, виробництво харчових продуктів, підприємство, регіон, галузь, планування, розвиток.

Харчова промисловість є однією із перших галузей промисловості, яка пристосувалась до ринкових умов, змогла подолати наслідки кризи 90-х років і досягти позитивних результатів. Починаючи з 1999 р. в галузі відбулись значні структурні перетворення, зміна форм власності, з'явилися ефективні господарі тощо. Проте проблема повного забезпечення продовольством населення є і буде найважливішим завданням соціально-економічної політики держави. Вирішення продовольчих проблем у регіонах здійснюється суб'єктами господарської діяльності різних галузей господарського комплексу, розташованими в межах їх територій, та таких, що прямо і опосередковано стосуються виробництва і реалізації продуктів харчування [1].

Харчова промисловість Житомирської області посідає провідне місце в структурі промисловості регіону. Незважаючи на падіння обсягів виробництва продукції в 2006 р., галузь впевнено утримує лідерські позиції (32%) у структурі промислового виробництва області [2]. За обсягами виробництва продукції харчової промисловості частка Житомирської області в загальнодержавному виробництві протягом останніх років залишалася стабільною і становила за основними видами продукції в 2006 р.: з виробництва цукру-піску – 3,6%, хлібобулочних виробів – 3,2%, кисломолочних продуктів – 2,6%, сирів жирних – 0,8%, молока – 0,7%, ковбасних виробів – 1,7% [3].

Використовуючи природний, матеріальний, трудовий, фінансовий потенціал, в області функціонувало в 2006 р. 241 промислове підприємство (за видами економічної діяльності) з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, кількість малих підприємств (за видами промислової діяльності) – 165 [4].

Провідними підприємствами харчової промисловості Житомирської області залишаються ВАТ «Житомирський маслозавод», АТЗТ «Житомирські ласощі», ВАТ «Молочник», ВАТ «Овруцький молочноконсервний комбінат», АТЗТ «Фаворит» тощо.

На підставі аналізу статистичних даних за 1990–2003 рр. можна зробити висновок про те, що темпи падіння обсягів виробництва в переважній більшості основних продовольчих товарів у регіоні були більш значними, ніж у середньому в Україні, однак відновлення обсягів виробництва у 2000–2006 рр. відбувалося швидше. Так, у 1990–2000 рр. виробництво м'яса (включаючи субпродукти I-ї категорії) скоротилось у 8,3 рази; тваринного масла – в 2; продукції з незбираного молока – 25,7; цукру-піску – 3,1; ковбасних виробів – 11,6; консервів – 8; кондитерських виробів – 21; сирів жирних (включаючи бринзу) – у 5,2 рази. Протягом 2000–2003 рр. у регіоні помітно зростали обсяги виробництва м'яса – на 67,5%,

ковбасних виробів – на 47,6 %; тваринного масла – 38,3%; сирів жирних – у 6,1 разу; продукції з незбираного молока – у 3,3 разу; круп – на 21,4%; цукру-піску – у 2,3 разу; консервів – на 33,3%; кондитерських виробів – на 46,8%; спирту етилового з харчової сировини – у 2 рази; горілки і лікєро-горілочаних виробів – на 22,8%; пива – на 25,1%; безалкогольних напоїв – у 2,5 разу. За цей же період скоротилося виробництво борошна – на 39,0%, хліба і хлібобулочних виробів – на 3,2; макаронних виробів – на 30,0; олії – на 25,0%; вина плодоягідного – у 12,3 разу; мінеральної води – на 18,9% [2].

Аналіз динаміки виробництва основних видів продукції харчової промисловості області за період 2003-2006 рр. свідчить про незначне скорочення у 2006 р. виробництва м'яса на 10% проти 2003 р., але помітне збільшення виробництва ковбас – в 1,6 разу, напівфабрикатів м'ясних – в 1,4 разу, сирів жирних майже удвічі, кисломолочних продуктів – у 4 рази, кондитерських виробів – в 1,5 разу. Не відбулося позитивних зрушень у виробництві олії, яке скоротилось за попередній період майже удвічі, проте не слід оцінювати цей факт негативно, оскільки виробництво олії на рівні 100 т більшою мірою відповідає природнокліматичним умовам регіону, а попереднє зростання (300 т у 2003 р.) було викликано короткостроковими кон'юнктурними чинниками. Поряд з цим варто відзначити скорочення виробництва молока обробленого на 8 %, вершків – майже у 8 разів, масла вершкового – в 1,9 разу, борошна – у 2 рази, хлібобулочних виробів – на 10 %, цукру-піску – на 14%. Особливістю Житомирщини є те, що на її території розташовано 75 % загальноукраїнських площ хмільників, а частка обласного виробництва хмелю в загальнодержавному зросла за останні роки до 77 % [2]. Маючи таку власну сировинну базу, підприємства харчової промисловості регіону збільшують обсяги виробництва пива (від 1496 тис. дал у 1995 р. до 2693 тис. дал у 2006 р.) [3]. Обсяг реалізованої продукції харчової промисловості Житомирської області у 2006 р. становив 1960,4 млн. грн., що на 4,02% більше від показника попереднього року. Якщо розглянути структуру реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв за 2005 та 2006 рр. (рис. 1–2), то можна помітити, що найбільша питома вага в реалізованій продукції належить виробництву молочних продуктів та морозива, виробництву м'ясних продуктів, виробництву кондитерських виробів та виробництву напоїв. Підприємства харчової промисловості в основному зосереджені в м. Житомирі (50,7 % всієї продукції), Андрушівському районі та м. Андрушівці (9,2%), Новоград-Волинському районі та м. Новограді-Волинському (7,8%), Бердичівському районі та м. Бердичеві (6,9%), Чуднівському районі (4,8%), м. Овручі та Овруцькому районі (2,7%), Радомишльському районі (2,6%) тощо [3].

Ефективне функціонування харчової промисловості неможливе без збалансованого розвитку регіонального агропромислового комплексу. Житомирщина є аграрним регіоном, займаючи 3,7% сільгоспугідь України, вона виробляє близько 3,4% валової продукції сільського господарства держави.

Проте за останні роки частка аграрного сектора у валовій доданій вартості області зменшилась з 31% у 2000 р. до 20% у 2006 р. [3], і цей фактор не міг не позначитись на результатах діяльності підприємств харчової промисловості.

Розглянувши основні показники діяльності підприємств харчової промисловості Житомирської області (табл. 1), можна спостерігати, що в галузі існує тенденція до збільшення чистого доходу від реалізації продукції, хоча темпи зростання цього показника збігаються із темпами зростання собівартості реалізованої продукції. Фінансовий результат від операційної діяльності у 2006 р. зріс порівняно із 2002 р. у 2,1 разу. Такого результату вдалося досягти за ра-

Рис. 1. Структура реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв за видами діяльності у Житомирській області у 2005 р., % [3]

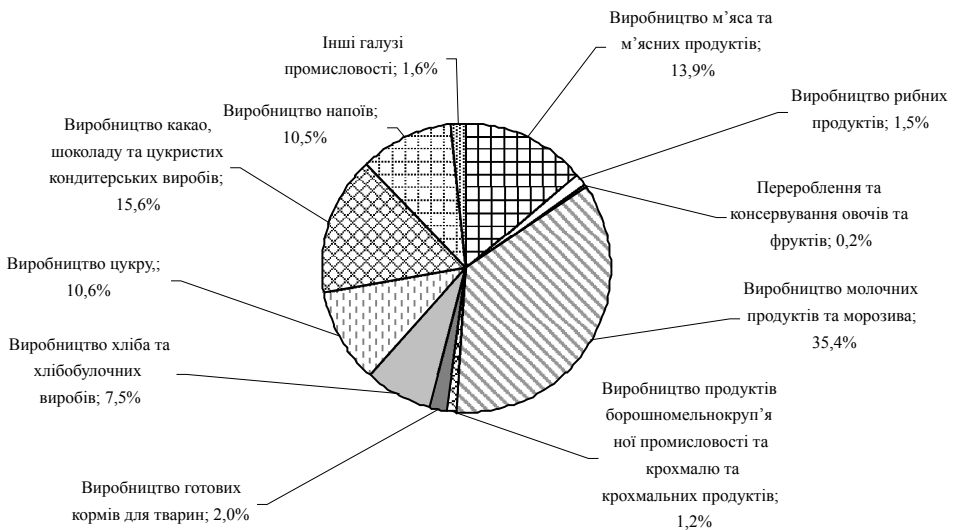

Рис. 2. Структура реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв за видами діяльності у Житомирській області у 2006 р., % [3]

хунок покращення цього показника у виробництві м'яса та м'ясних продуктів, виробництві молочних продуктів та морозива, виробництві готових кормів для тварин. Хоча за кінцевим фінансовим результатом (чистим прибутком (збитком)) збитковими були такі виробництва: виробництво м'яса та м'ясних продуктів (збиток у цілому становив у 2006 р. – 8,6 млн. грн., у 2002 р. цей показник був на рівні 5,6 млн. грн. (збиток)); перероблення та консервування овочів та фруктів

Таблиця 1

Основні показники роботи підприємств Житомирської області з виробництва харчових продуктів, напоїв у 2002–2006 рр.*

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	Зміна 2006/2002 рр.	
						+,-	%
Чистий дохід (виручка від реалізації продукції), всього, тис. грн..	942300,4	1281235,8	1751356,9	2221736,4	2371658,4	1429358	в 2, 5 разу
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	798769,2	1066174,3	14449837,4	1877498,4	1975576,7	1176807,5	в 2, 5 разу
Фінансовий результат від операційної діяльності, тис. грн.	31828,7	38033,8	69685,6	81894,7	68127,7	36299	в 2,1 разу
Чистий прибуток, тис. грн.	2367,9	4102,4	22358,2	12660,6	1407,8	-960,1	59,45
Середньорічна вартість оборотних активів, тис. грн.	×	399910	493595,7	604656	778641,5	378731,5	в 1,9 разу
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн.	×	401656,95	483372,75	596706,85	679991	278334,05	в 1,7 разу
Ступінь зношеності основних засобів, %	40,1	38,7	56	49,8	37,5	-2,6	×
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	×	3,20	3,55	3,67	3,05	-0,16	-3,71
Середньооблікова чисельність усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості, осіб	14898	15200	16194	16396	16293	1093	109,36
Фонд оплати праці усіх працівників, тис. грн..	74298,6	88084,9	116455,7	151398,6	184330,3	110031,7	в 2,5 разу
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	415,60	482,92	599,27	769,49	942,79	527,19	в 2,3 разу
Продуктивність праці, тис. грн. / особу	63,25	84,29	108,15	135,50	145,56	82,31	в 2,3 разу
Рентабельність операційної діяльності, %	3,98	3,57	0,48	4,36	3,45	-0,54	×

*За даними [3–5].

(збиток у 2006 р. становив – 1,44 млн. грн.); виробництво продуктів борошно-меліно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів (збиток у розмірі – 1,46 млн. грн.); виробництво напоїв (збиток у 2006 р. становив майже 43 млн. грн., у 2002 р. це виробництво було прибутковим, чистий прибуток становив 9,1 млн. грн.). Прибутковими у 2006 р. було виробництво рибних продуктів (1,03 млн. грн.), виробництво молочних продуктів та морозива (21 млн. грн. прибутку), виробництво інших харчових продуктів (ця велика група охоплює виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво цукру, виробництво кондитерських виробів, виробництво кави та чаю, виробництво прянощів та приправ, виробництво продуктів дитячого харчування тощо) – 37,6 млн. грн. Саме за рахунок цих виробництв отриманий загальний позитивний результат. За результатами 2006 р. показник чистого прибутку в цілому по харчовій промисловості Житомирської області становив 1,4 млн. грн. Розвиток харчової промисловості гальмує і низький рівень матеріально-технічної бази підприємств. Коефіцієнт зносу основних засобів на підприємствах харчової промисловості Житомирської області у 2006 р. становив 37,5 %. На інноваційну діяльність в 2006 р. було спрямовано лише 6,1 млн. грн., впроваджено лише шість нових технологічних процесів.

Якщо розглянути трудові показники в харчовій промисловості регіону, то варто відзначити, що темпи зростання заробітної плати такі ж, як і темпи зростання продуктивності праці. Хоча рівень середньомісячної заробітної плати за 2006 р. у галузі (527,19 грн.) є нижчим від середньомісячної заробітної плати в регіоні (682,97 грн.) та показника середньомісячної заробітної плати у промисловості з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів по Україні в цілому (986 грн.), рівень продуктивності праці в середньому в харчовій промисловості України є також вищим і становив у 2006 р. 198,53 грн. / особу (у Житомирській області – 145,56 грн. / особу). Середньооблікова чисельність усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості в 2006 р. зросла на 9,4% порівняно із 2002 р. [3,4,5].

Отже, аналіз основних тенденцій розвитку харчової промисловості області за останні роки та результати проведеного SWOT-аналізу дозволяють зробити наступні висновки:

- 1) розвиток підприємств харчової промисловості має загальноукраїнські тенденції, залежить від загальноекономічної ситуації, стану сировинної бази та купівельної спроможності населення;
- 2) сильними сторонами галузі в регіоні є сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства, наявність достатніх виробничих потужностей для збільшення обсягів виробництва, зручне географічне розташування з розвинутою системою транспортних мереж, що дає можливість розширювати експортно-імпортні зв'язки, значна кількість прибуткових підприємств галузі, наявність кваліфікованого трудового і управлінського потенціалу регіону тощо;
- 3) недостатнє забезпечення сировинними ресурсами галузі та виснаження сировинної бази, збільшення цін на сировину, високий рівень оподаткування, нерегульованість ринку агропромислової продукції, відсутність чіткої інноваційної політики, нестабільний фінансовий стан значної кількості суб'єктів господарювання, особливо в цукровій, м'ясній, олійній та зерновій галузях, неконкурентоспроможність окремих харчових продуктів, висока вартість зарубіжних технологій та дефіцит вітчизняної продукції машинобудування, спрацьованість матеріально-технічної бази гальмують розвиток підприємств харчової промисловості регіону;

- 4) відсутність довгострокових регіональних програм розвитку харчової промисловості та прийнята система показників розвитку галузі на регіональному рівні не сприяють усуненню диспропорцій як у харчовій промисловості, так і в АПК та в інших сферах економіки;
- 5) прискорення темпів розвитку підприємств харчової промисловості стримується також через відсутність недостатньо розвинутого рівня інтеграційних міжгосподарських зв'язків та відсутність або недосконалість системи планування на підприємствах. На переважній більшості підприємств галузі не розробляють стратегічних планів, та й навіть поточних планів розвитку і в результаті не існує стратегії розвитку та чітко визначених показників діяльності, не здійснюються моніторинг і контроль за виконанням поставлених завдань і навіть тих планів, які прийняті, не виконується їх коригування при зміні умов внутрішнього і зовнішнього середовища тощо.

Актуальним на сьогодні залишається питання, визначених проф. Л.В. Дейнеко можливостей галузі в регіоні: інвестиційна привабливість регіону, наявність високотехнологічних галузей машинобудівних підприємств, спроможних здійснити технічне оновлення галузі, можливість збільшення обсягів виробництва значної частини харчової продукції за рахунок власного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, що забезпечить незалежність регіону від імпорту, розвинена інфраструктура аграрного ринку, можливість інноваційного розвитку підприємств галузі за рахунок власних джерел [1].

За розрахунками вчених продовольчий потенціал нашої держави є цілком достатнім для забезпечення повноцінного харчування усіх верств населення та збільшення експортного потенціалу продуктів харчування [1]. Ефективність розвитку харчової промисловості значною мірою залежить від управління цією галуззю та планування її розвитку. Вирішення проблем розвитку підприємств харчової промисловості повинне вирішуватись на трьох рівнях: державному, регіональному і на рівні суб'єкта господарювання. Лише при збалансуванні інтересів держави, споживачів та самих суб'єктів господарювання можливий її розвиток.

На державному рівні повинні створюватись економічні, соціальні, організаційні, технологічні передумови розвитку галузі. На основі міжгалузевих балансів виробництва і розподілу продукції мають здійснюватись прогностичні розрахунки темпів, пропорцій і галузевої структури харчової промисловості, що узгоджені з попитом на продовольчі товари, рівнем грошових доходів та експортним потенціалом держави.

На регіональному рівні слід забезпечити збалансований розвиток сільського господарства та харчової промисловості при створенні стимулюючого механізму фінансового, кредитного, податкового, страхового, матеріального забезпечення, сприяти розвитку регіональної ринкової інфраструктури, забезпечити формування необхідних продовольчих резервів. При розробці прогнозів розвитку і розміщення виробництва варто дотримуватись принципу територіальної спеціалізації сировинної бази та виробництва продуктів харчування, розвитку агропромислової інтеграції, інтеграції науки і виробництва.

Впровадження системи планування розвитку потенціалу підприємств, їх орієнтація на регіональну систему індикаторів є обов'язковою, яка, своєю чергою, передбачає наявність цілей розвитку, оптимізацію виробничих потужностей, оновлення обладнання, покращення кадрового складу, забезпечення належного фінансово-економічного стану підприємств, запровадження ефективного управління тощо.

Всі ці заходи повинні бути спрямовані на вирішення стратегічної цілі розвитку харчової промисловості Житомирської області – формування оптимальної структури випуску конкурентоспроможної харчової продукції, яка максимально б відповідала потребам і вимогам ринку, збалансованості та ефективному завантаженню виробничих потужностей, в основному за рахунок власної сировинної бази для насичення внутрішнього ринку та формування потужного експортного потенціалу галузі. Системна оптимізація галузі за усіма факторами виробництва, структурна збалансованість, подолання інституційних деформацій, удосконалення організаційно-правової структури суб'єктів господарювання, поліпшення менеджменту і впровадження планування як системного процесу управління підприємствами, інноваційно-інвестиційний розвиток, застосування новітніх ресурсозберігаючих і екологічно небезпечних технологій, соціальна спрямованість розвитку при радикальній зміні регуляторних функцій органів управління на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях забезпечать розвиток підприємств харчової промисловості, їх економічну стабільність; вирішення проблеми здорового харчування нації та продовольчої безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів (областей) на період до 2015 р. / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Л.В. Страшинська, Е.І. Шелудько ; за ред. проф. Л.В. Дейнеко. – К. : РВПС України НАН України, 2004. – 212 с.
2. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько ; за ред. Б.М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с.
3. Статистичний щорічник Житомирської області за 2006 рік. – Житомир : Головне управління статистики у Житомирській області, 2007. – 450 с.
4. Промисловість України у 2001-2006 роках : стат. збірн. – К. : Державний комітет статистики України, 2007. – 302 с.
5. Статистическая информация // Веб-сайт государственного предприятия «Информационно-аналитическое агентство». – www.iaa.kiev.ua.

Тарасюк Г.Н. Главные тенденции и проблемы развития предприятий пищевой промышленности Житомирской области в новых экономических условиях.

Рассматриваются главные тенденции развития пищевой промышленности Житомирской области за последние годы, определены основные проблемы и перспективные направления развития отрасли.

Ключевые слова: пищевая промышленность, производство пищевых продуктов, предприятие, регион, отрасль, планирование, развитие.

Tarasjuk G.M. The Main Tendencies and Problems of Development of the Enterprises of the Food-Processing Industry of Zhytomyr Region in New Economic Conditions.

Main tendencies of development of the food-processing industry of Zhytomyr area for the latest years are considered, the basic problems and perspective trends of development of the branch have been determined.

Key words: food-processing industry, manufacture of foodstuff, enterprise, region, branch, planning, development.

Надійшло 17.03.2008 р.